

Семіотика загальних характеристик стратегій забезпечення господарсько-фінансової стабільності підприємств трансформаційних умовах гібридної війни дозволяє в комплексі зробити об'єктивні та своєчасні висновки щодо оцінки господарсько-фінансової ситуації з досліджуваної теми та приймати ефективні рішення.

Література

1. Данилишин Б. М. Феноменологічні альтернативи економічного зростання України / Б. М. Данилишин, В. В. Микитенко. – у 2-х т. Т.1. – К. : Нічлава. – 2008. – 336 с.
2. Кирич Н.Б. Організаційні механізми реалізації стратегії підвищення фінансово – господарської стабільності підприємства // Матеріали X наукової конференції ТДТУ імені Івана Пулюя, Тернопіль, 17-18 трав. – Тернопіль : ТДТУ, 2006. – 249 с.
3. Кирич Н. Б. Стабільність виробництва та фінансова стійкість господарських структур – необхідна умова інтеграції України до ЄС : тези доп. Міжнар. наук. конф. // Разом в Європі: маркетингові стратегії регіонального розвитку : зб. наук. пр. // Терноп. інституту соц. та інф. технол. – Тернопіль : ТІСІТ, 2005. – С. 35-36.
4. Кирич Н. Б. Сталий розвиток та фінансова стійкість господарських структур регіону – необхідна умова інтеграції України до ЄС : тези доп. Міжнар. наук. конф. // Разом в Європі: регіональні стратегії формування економіки знань в умовах євроінтеграції : зб. наук. пр. // Терноп. інституту соц. та інф. технол. – Тернопіль : ТІСІТ, 2006. – С. 193-201.
5. Кирич Н. Б. Від стабілізації суспільного виробництва – до сталого розвитку суспільства : монографія / Н. Б. Кирич. – Тернопіль : ТДТУ, 2003. – 203 с.
6. Кирич Н. Б. Збалансованість системи показників у формуванні стратегії розвитку організацій, підприємств – як метод стабілізації економіки України // Схід. – 2007. – № 3(81). – С. 101-103.

УДК 351:37

*Владимир О.М., к.е.н., доцент кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва ТНТУ ім. І. Пулюя;
Малюта Л.Я., к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва ТНТУ ім. І. Пулюя, м.Тернопіль.*

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНА ЕКОНОМІКО-ПОЛІТИЧНА НЕОБХІДНІСТЬ ПОГЛИБЛЕННЯ УКРАЇНО-ТУРЕЦЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Російсько-український конфлікт і окупація Криму поставили, фактично, перед кожною державою питання про необхідність визначитися – підтримати агресію Росії, засу-

дити її чи вдати, що нічого особливого не відбувається. Неприйнятні для цивілізованого світу дії Москви особливо гостро сприйняли наші сусіди – країни Центральної Європи, Балтії та Причорномор'я. У багатьох із них – добра історична пам'ять і свої «рахунки» з нашим північно-східним сусідом.

Проблема розвитку зовнішньоекономічної діяльності України була предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів: А.І. Амоша, А.И. Бутенко, Б.І. Валуєва, І.О. Дергачова, М.І. Долішнього, О.П. Зайцевої, І.І. Іщенко, Т.П. Коропової, Г.Г. Козоріз, Н.О. Кухарська, І.П. Продіус, Д. Ліндсея та ін. наукових установ та організацій НАН України. Незважаючи на те, що в Україні триває політична і військова криза, наша держава має великий експортний потенціал, і масу нових конкурентоспроможних розробок в різних галузях економіки. Тому дослідження та аналіз економічних зв'язків є особливо актуальними в сучасних умовах.

Метою статті є визначення історичних передумов та сучасної економіко-політичної необхідності поглиблення україно-турецького співробітництва.

Туреччина – південний сусід України (через Чорне море).

Туреччина – країна на Близькому Сході, на півострові Мала Азія (97 % території) і Балканському півострові, оточена Чорним, Мармуровим, Егейським і Середземним морями, межує із Азербайджаном, Грузією, Вірменією, Іраном, Сирією, Грецією і Болгарією. Площа 780 000 км² і 76,6 млн (2013) населення.

Впродовж століть територія Туреччини (до 1923 Османської або Оттоманської імперії) зазнавала змін, а за деяких періодів Туреччина безпосередньо межувала з Україною чи навіть володіла частиною українських земель, а турецькі васальні державні формації: Кримське ханство, Молдавія, Семигород – впродовж століть були південними і південно-західними сусідами України. До того ж ханство разом з Кримським півостровом займало більшу половину півдня України.

Туреччина відіграла значну роль в історичному минулому українського народу: у боротьбі з турецько-татарською інвазією сформувалося українське козацтво, особливо запорозьке.

За Козацько-гетьманської держави (17-18 століття) гетьмани намагалися використати допомогу Туреччини для урівноваження політичної ситуації у Східній та Центральній Європі, зокрема проти великодержавницьких прагнень Польщі та Росії. У 18-19 ст. з ослабленням Козацько-гетьманської держави і втратою Україною автономії, українці брали активну участь у російсько-турецьких війнах (у складі російської армії) та визволенні південних слов'ян на Балканах. На підставі Берестейської угоди 1918, Туреччина визнала українську державу і встановила дипломатичні зв'язки з українським урядом. На початку радянського періоду Туреччина підтримувала економічні і культурні зв'язки з УРСР.

Туреччина однією з перших визнала незалежність України (16 грудня 1991 р.), після чого активно формувались інституційні засади двостороннього співробітництва. Зокрема, 3 лютого 1992 р. було підписано Протокол про встановлення дипломатичних відносин [1], а 4 травня 1992 р. – Договір про дружбу та співробітництво між Україною і Турецькою Республікою [2]. У 1998 році рівень двостороннього співробітництва між країнами було визначено як конструктивне партнерство, а в 2003 році – україно-турецькі відносини набули статусу пріоритетних [3].

В результаті чого було укладено низку договорів відносно дружби, співпраці та подальшого поглиблення відносин, а також про розвиток торгівельно-економічної співпраці, скасування подвійного оподаткування, заохочення інвестицій та захист іноземного капіталу, будівництва нафтопроводу Джейхан-Самсун, співпрацю у сфері оборонної промисловості, культури, міжнародні транспортні перевезення, торгівельне судноплавство тощо; і взаємодією та співпрацею в рамках деяких міжнародних організацій (зокрема, в рамках ОЧЕС) [4].

В результаті кількох років консультацій та серйозної підготовки 25 січня 2011 року в рамках офіційного візиту прем'єр-міністра Туреччини Р.Т. Ердогана в Україну було підписано Спільну декларацію про створення Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною, що надало українсько-турецьким відносинам нового статусу – статусу стратегічного партнерства – разом з визначенням механізму його реалізації [5].

Найважливішими завданнями при цьому стали: поглиблення співпраці в енергетичній та економічній сферах, скасування візового режиму та створення в майбутньому зони вільної торгівлі (ЗТС) між Україною та Туреччиною. Відтак результатами таких домовленостей є реалізація низки спільних проектів в транспортній сфері, таких, як «Вікінг» та «ZUBR», збільшення кількості турецьких інвестицій в українську економіку, скасування візового режиму між двома країнами з 1 серпня 2012 р. тощо [6].

12-14 вересня 2012 р. між Україною та Туреччиною підписано низку двосторонніх документів про співпрацю та досягнуто кількох вагомих домовленостей в енергетичній сфері, що мали для України велике значення [3]. Зокрема, турецька сторона пообіцяла помісячно пропускати 8 українських танкерів-метановозів через Босфор та Дарданелли, що відкрило для України можливість приймати зріджений газ через LNG-термінал в Одесі не тільки з Азербайджану, а й з Катару та Алжиру. Також було заявлено про співпраці у таких галузях, як транспортування електроенергії, будівництва газосховищ та LNG-терміналу (узбережжя Мармурового моря) на території Туреччини, спільний видобуток вуглеводню тощо. Крім того, Туреччина підтримала Україну та висловила свою зацікавленість щодо її приєднання до Трансанатолійського газопроводу (TANAP – Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline Project), що простягається з Азербайджану через Туреччину до кордонів з Болгарією та Грецією [7]. В межах досягнутих домовленостей продовжились україно-турецькі переговори щодо створення ЗТС, які включали в себе узгодження положень майбутнього договору про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС і членством Туреччини в Митному союзі ЄС.

Слід зазначити, що обидві країни мають на меті інтегрувати транспортну інфраструктуру Чорного моря з Транс'європейською транспортною мережею. Інтереси Туреччини й України багато в чому збігаються в реалізації геоекономічних стратегій кожної країни. Туреччина – ключова держава для України у розвитку відносин з державами Середземномор'я та Близького Сходу. Разом з тим, у розв'язанні проблем військової та економічної безпеки в регіоні Чорного моря, його демілітаризації безпосередньо зацікавлені обидві країни.

Зближення України з Туреччиною зумовлене взаємною зацікавленістю у транзиті енергоносіїв, компліментарністю економік, співпрацею у форматі Чорноморського економічного співробітництва тощо. Між Україною та Туреччиною існує багато спільного: обидві країни мають вплив у Чорноморському регіоні, однакову стратегічну мету, зокрема вступ до Євросоюзу та розбудову (на різних рівнях) відносин з НАТО. Україну цікавить розвиток двосторонніх торговельно-економічних відносин, у тому числі продаж Туреччині зброї. За останні роки було поповнено новими документами договірно-правову основу українсько-турецьких відносин, що істотно посприяло розширенню співробітництва двох держав в економічній, енергетичній, юридичній, науковій галузях і сфері високих технологій, інформації.

Не зважаючи на певні проблеми, потрібно визнати, що українсько-турецькі відносини до виникнення російсько-українського воєнного конфлікту характеризувалися цілком позитивною динамікою розвитку. Як відомо, співробітництво – це не повна відсутність конфлікту, а лише нівелювання його кризових форм. Успішне співробітництво між Україною та Туреччиною є можливим через їх різне геополітичне положення. Українсько-турецькі відносини можна охарактеризувати як зовнішньо спрямоване співробітництво, тобто таке співробітництво, мотивом якого є об'єднання зусиль проти спільної зовнішньої загрози. Такою загрозою обидві держави вважають прагнення Росії відновити свій вплив в Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні.

Слід зазначити, що потенціал зовнішньоекономічної співпраці пов'язаний і з взаємним інтересом запобігти економічному тиску з боку Росії. Після розпаду Радянського Союзу розподіл сили в Чорноморському регіоні кардинально змінився. Існує поява трьох регіональних сил – України, Росії та Туреччини, при чому «фрагментація та зменшення влади на півночі спричинили відносно збільшення турецької могутності» [8]. Бажання Туреччини скористатися новою політичною ситуацією та встановити вигідні взаємини і небажання Росії втратити Чорноморський регіон стають причиною суперництва між Росією та Туреччиною. Україна для Туреччини є важливим партнером, тому що вона є впливовою силою Чорноморського регіону, існування якої запобігає більшому виходу Росії до Чорного моря. Демократична, стабільна, орієнтована на Захід Україна є для Туреччини союзником у справі забезпечення стабільності в Чорноморському регіоні та на Кавказі.

Звичайно, протистояння з Росією не стає на заваді активній турецькій зовнішньоекономічній експансії в регіоні. Туреччина використовує активну зовнішньоекономічну співпрацю з Україною як певний інструмент протидії російському впливу в регіоні. Однак, навіть з урахуванням «зовнішньоорієнтованого» (проти впливу Росії) співробітництва Україна – Туреччина, назвати його ситуативним не можна. Воно спирається на прагматичні національні інтереси обох країн, має взаємовигідний характер та всі необхідні передумови для позитивного розвитку. Україна має можливість використовувати позитивний історичний досвід Туреччини, зокрема, у сфері розв'язання економічних проблем і демократичного державного будівництва. Із виникненням російсько-українського конфлікту однією з країн, котрі з неприхованою тривогою сприйняли нову агресію Росії на берегах Чорного моря, звісно була Туреччина.

Реакція Туреччини на події в Криму виявилася більш ніж оперативною. Уже в перші дні конфлікту міністр закордонних справ Туреччини А.Давутоглу відвідав Київ, де зустрівся з в.о. президента О.Турчиновим, прем'єр-міністром А.Яценюком, в.о. міністра закордонних справ. А.Дешицею. Під час цих зустрічей пролунали перші запевнення про неприйняття Туреччиною дій РФ і готовність сприяти врегулюванню конфлікту дипломатичними методами. Відтоді МЗС Туреччини зробило серію заяв (публічних і під час двосторонніх контактів), зміст яких ставав дедалі жорсткішим із нагнітанням агресії з боку РФ. Туреччина не визнала так званого референдуму в Криму, самопроголошеної влади Криму, його приєднання до РФ. В усіх міжнародних організаціях, які розглядали «українське» питання, Туреччина виступила на підтримку територіальної цілісності нашої країни, її суверенітету й незалежності. Вона ж стала коспонсором прийнятої резолюції Генеральної Асамблеї ООН, а також прийнятої резолюції Ради Безпеки ООН, яку заветувала РФ.

Зрозуміло, Туреччина відіграє найбільш вагомую роль у контексті російсько-українського протистояння у регіоні Близького Сходу. Так, декларуючи прагнення гарантувати регіональну безпеку та запобігти подальшому провокуванню політичних криз і поширенню революцій, Анкара засуджує дії Москви стосовно окупації Криму та події на Сході України. Разом з тим, існування енергетичної залежності від РФ та прагнення отримати економічні вигоди утримує Туреччину від приєднання до західних країн у питанні запровадження економічних санкцій проти Росії. Крім того, загострення кризи має для Туреччини позитивний фінансово-економічний ефект.

Зокрема, застосування економічних санкцій проти Росії з боку США та ЄС призвело до тенденції відтоку з фінансового і фондового ринків РФ портфельних іноземних інвестицій, значна частка яких була спрямована на турецький ринок. Також у Туреччині відзначається активізація діяльності російських інвесторів, котрі опрацьовують можливості повернення капіталів на західні ринки з використанням турецьких фінансових посередників. З урахуванням високого рівня залежності Туреччини від зовнішніх гравців у питаннях залучення іноземних інвестицій (США, ЄС), гарантування енергетичної безпеки (РФ), забезпечення системних трансформацій у

сфері інноваційно-технологічного розвитку (країни Заходу), у т.ч. ОПК, офіційна Анкара намагатиметься використати формат розвитку торговельно-економічної співпраці з РФ (насамперед, шляхом підготовки та укладання двосторонньої преференційної торговельної угоди на вигідних для Анкари засадах) з метою отримання поступок від Брюсселя і Вашингтона у питанні приєднання Туреччини як сторони переговорів між США й ЄС стосовно підписання Трансатлантичної угоди щодо торговельного та інвестиційного співробітництва.

До негативних наслідків російсько-українського конфлікту для економіки Туреччини слід віднести високу залежність країни від імпорту чавуну, сталі, деревини, зернових культур з України, а також можливість скорочення бюджетних надходжень від туризму внаслідок зниження туристичного потоку як з України, так і РФ.

Якщо ж розглядати суто економічну площину, то очевидно, що Туреччина є одним з найважливіших торговельних партнерів України. За останні 7 років Туреччина й Україна пройшли шлях від спорадичних контактів до повноцінного стратегічного партнерства. Хоч товарообіг між нашими країнами, що впав удвічі внаслідок кризи 2009-го, все ж він повернувся на попередній, докризовий рівень практично у 6 млрд дол. (табл. 1).

У торгівлі з ТР Україна традиційно має одне з найбільших позитивних сальдо. Зокрема, середній показник за п'ять попередніх років склав близько 2 млрд. дол. США. За обсягами реалізації вітчизняного експорту ТР традиційно займає друге місце після РФ. У 2013 році питома вага ТР у структурі експорту України склала 6 %, імпорту – 2,3 %. Однією з основних статей турецького експорту в Україну є легка промисловість. Виробництво та експорт текстилю й одягу має для Туреччини життєво важливе значення. Ця індустрія стала однією з найбільш прибуткових для бюджету Туреччини і складає 17,5 % промислового виробництва. У ній задіяно 20 % усієї робочої сили, формуючи 10 % ВВП.

Таблиця 1 – Динаміка торгівлі товарами між Україною та Туреччиною [9] (дані Державного комітету статистики України) (млрд. дол. США)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Товарообіг	1277	2352,25	2642,67	3159,12	4622,08	6,583	3,079	4,324	5,230	5,637	5,658
Експорт	946	1941,12	2034,97	2390,04	3650,00	4,633	2,127	3,036	3,749	3,685	3,805
Імпорт	330,9	411,13	607,70	769,08	972,08	1,950	0,952	1,298	1,481	1,952	1,853
Сальдо	616	1530	1427,28	1609,42	2630,06	2683	1174	1728	2568	1733	1952

Найбільш відомими українськими компаніями, які здійснюють експорт своїх товарів до Туреччини, є «Завод імені Ілліча», «Азовсталь», «Запоріжсталь», «Азовмаш», «Криворіжсталь», «Сумське НВО ім. Фрунзе», «Мотор-Січ», «Одеський припортовий завод», концерн «Стирол» тощо. Поставки товарів або інвестиції в Україну здійснюють такі турецькі компанії: «Евіап», «Бета», «Ефес», «Тюрксель», «Айгаз», «Текнотес», «Віта-Україна», «Ата і Колінз», «Улькер» тощо [10].

Туреччина є головним постачальником товарів легкої промисловості, посідає провідне місце серед присутніх на українському ринку країн-імпортерів. Вона випереджає за показниками Китай, країни Східної й Західної Європи.

За інформацією Держстату України, станом на 01.01.2014 р. в економіку України залучено 215,2 млн. дол. США інвестицій з ТР, що становило 0,4 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в українську економіку. У 2013 році приріст турецьких інвестицій склав 23,2 млн. дол. США (табл. 2).

Таблиця 2 – Динаміка прямих інвестицій з ТР в економіку України (тис. дол США)

	2009	2010	2011	2012	2013
Накопичений обсяг	138928,6	153292,2	169382,3	192061,1	215234,3
Приріст	11001,3	14363,6	16090,1	22678,8	23173,2

Значним є інвестиційний потенціал двосторонньої економічної співпраці між Україною і Туреччиною. Станом на 1 січня 2009 р. сума турецьких інвестицій в Україні склала 133 млн. дол. США (в Україні діє 543 підприємства з турецькими інвестиціями) [11]. Найбільші обсяги турецьких інвестицій вкладено у будівельну сферу, харчову промисловість, хімічну та нафто-хімічну промисловість, металургію та обробку металів, гуртову торгівлю.

Таким чином серед головних внутрішніх чинників, що найбільш суттєво впливають на обсяг і структуру експортно-імпорتنних операцій між Україною і Туреччиною:

Позитивні:

- прогнозована низька врожайність зернових культур у ТР;
- рішення Уряду ТР щодо уповноваження державної зернової організації Офісу продукції землі ТР (ТМО) на здійснення безмитного імпорту до Туреччини до 1 вересня 2016 р. зернових культур обсягом 4,2 млн.тон, у тому числі пшениці обсягом 2,5 млн.т, ячменю – 1 млн.т, кукурудзи – 500 тис.т, рису – 200 тис.т.

Негативні:

- анексія Росією Криму спричинила призупинення морських, автомобільних та авіаційних транзитних перевезень територією України товарів призначених для Росії, Казахстану і країн Центральної Азії, які до того часу здійснювалися через Крим;
- загальне зниження ділової активності та недостатність фінансових ресурсів в Україні;
- високі кредитні і боргові ставки, відповідно, 8 % і 12 %, підвищення ціни турецької ліри відносно основних міжнародних валют. Як результат, – зменшення ділової активності в Туреччині, передусім у тих сферах зовнішньої торгівлі, які зорієнтовані на сировинні та напівфабрикатні ринки товарів;
- політика імпортозаміщення, яку проводить Уряд ТР з метою забезпечення інтересів місцевого товаровиробника та збільшення обсягів власного експорту. Зокрема, імпортні податки в ТР на пшеницю становлять до 130 %, м'яса – 225 %, сирів – 180 %, молоко – 150 %, вершки – 180 %, цукор – 135 %, курячі яйця – 76,5 %;

Висновки. Потенціал розвитку відносин України з Туреччиною обумовлений євроінтеграційною стратегією обох країн, компліментарністю економік, необхідністю забезпечення транспортування енергоносіїв через Україну, що передбачає співпрацю в межах ОЧЕС тощо. Ми стоїмо на порозі масштабних двосторонніх проектів у галузі авіації та космосу. Через Україну проходять важливі для турецьких перевізників транспортні маршрути, і не випадково один із найактивніших діалогів у наших двосторонніх відносинах – між міністерствами транспорту двох країн. Зрештою, в Україні проживають кримські татари – брати туркам не тільки по вірі, а й по мові та культурі. У Туреччині налічується кілька мільйонів громадян, котрі мають кримськотатарське коріння, серед них навіть члени уряду й парламенту.

Економічні зв'язки України й Туреччини обумовлені не тільки близьким розташуванням держав, але й партнерськими відносинами у різних сферах. Розвиток партнерських стосунків з Туреччиною, на яку нині припадає близько половини всього обсягу торгівлі України з близькосхідними країнами, в межах системи ОЧЕС розглядаються обома країнами як чинник протидії економічній експансії Росії.

Література

1. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою: Міжнародний документ від 04.05.1992 // zakon1.rada.gov.ua.
2. Меморандум про наміри між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки щодо співробітництва у сфері технічних регламентів, стандартизації, метрології, оцінки відповідності і захисту прав споживачів: Міжнародний документ від 01.03.2006 // zakon1.rada.gov.ua.
3. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України: Єдина інформаційна стрічка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/newswire>

4. Габер Е. Украина и Турция: два берега одного моря / Е. Габер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2000.net.ua/2000/forum/puls/71691>.
5. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının resmi sitesi: Türkiye-Ukrayna siyasi ilişkileri [Електронний ресурс]. – Режим доступу [http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ukrayna-siyasi_iliskileri-.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ukrayna-siyasi-iliskileri-.tr.mfa)
6. Интервью С. С. Корсунским [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://1tv.com.ua/ru/video/program/progolovne/2012/10/08/5438>.
7. Кравченко В. Слово Эрдогана / В. Кравченко [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://gazeta.zn.ua/POLITICS/slovo_erdogana.html.
8. 19. Tashan S. The European Union’s New Neighbourhood Policy and Its Implications for Turkey // Turkey and the European Union: 2004 and beyond / Ed. by Armand Clesse and Seyfi Tashan. – Luxembourg: Dutch University Press, 2005. – Pp. 220–227.
9. Економічний бюлетень травень-червень 2014 р. / Посольство України в Турецькій Республіці. Відділ з економічних питань [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.cci.zp.ua/images/article/18082014_turechchina/buletен_05-06-2014.pdf
10. Редькіна В. А. Сучасний потенціал україно-турецьких відносин у контексті реалізації геоекономічної стратегії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.stationline.org.ua/ekonom/34/2419-suchasnij-potencial-ukra%D1%97no-tureckix-vidnosin-u-konteksti-realizaci%D1%97-geoeconomichno%D1%97-strategi%D1%97-ukra%D1%97ni.html>
11. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації /Київський національний економічний університет / Д. Г. Лук’яненко, О. Г. Білорус, Б. В. Губський, В. К. Євдокименко, Т. Т. Ковальчук; Д. Г. Лук’яненко (ред.). – К. : КНЕУ, 2001. – 538 с.